

ВІДГУК

офіційного опонента – доктора юридичних наук, доцента

Опольської Наталі Михайлівни на дисертаційну роботу

Тодуа Шоти Ревазовича на тему: «Забезпечення найкращих інтересів дитини в умовах воєнного стану в Україні», подану на здобуття ступеня вищої освіти доктора філософії за спеціальністю 081 – Право

Актуальність обраної теми дослідження не викликає сумнівів і зумовлена сучасними викликами, що постали перед Україною внаслідок повномасштабної збройної агресії та запровадження правового режиму воєнного стану. За цих умов особливої ваги набуває необхідність переосмислення підходів до забезпечення прав дитини, оскільки саме діти належать до категорії осіб, які зазнають найбільшого негативного впливу воєнних дій і потребують підвищеного рівня правового захисту. Водночас сучасні трансформації національного законодавства, процеси його гармонізації з міжнародними та європейськими стандартами, а також потреби післявоєнного відновлення держави актуалізують необхідність комплексного наукового осмислення принципу найкращих інтересів дитини, визначення особливостей його реалізації в умовах воєнного стану та вироблення ефективних нормативних й організаційно-правових механізмів його забезпечення. У цьому контексті дисертаційне дослідження є своєчасним, має вагоме теоретичне і практичне значення та відповідає сучасним потребам розвитку юридичної науки і правозастосовної практики.

Кваліфікаційна наукова праця є комплексним науковим дослідженням, у якому на основі системного аналізу міжнародних стандартів, національного законодавства, доктринальних підходів і правозастосовної практики розкрито теоретико-правові та прикладні засади забезпечення найкращих інтересів дитини в умовах воєнного стану в Україні, а також запропоновано науково обґрунтовані напрями вдосконалення відповідного нормативно-правового та інституційного забезпечення.

Сформульовані у дисертації наукові положення, висновки та рекомендації характеризуються належним рівнем новизни, внутрішньою логічністю та практичною спрямованістю. На особливу увагу заслуговують результати, отримані автором вперше, зокрема запропоновані ключові положення комплексного механізму забезпечення найкращих інтересів дитини в умовах воєнного стану, який охоплює моніторинг потреб дітей, оцінку наслідків збройної агресії для їх фізичного, психологічного, соціального та сімейного стану, впровадження комплексних заходів реінтеграції, а також активне залучення інститутів громадянського суспільства до процесу прийняття рішень щодо захисту дітей. Важливим результатом є також обґрунтування необхідності розроблення загальнодержавної стратегії забезпечення найкращих інтересів дитини в умовах збройної агресії та постконфліктного відновлення, а також створення спеціалізованого міжвідомчого органу, покликаного забезпечити системний моніторинг потреб дітей та координацію відповідних заходів державної підтримки.

Заслуговує на позитивну оцінку методологічний інструментарій дослідження. Автором використано комплекс загальнонаукових і спеціально-юридичних методів, застосування яких є взаємоузгодженим та забезпечує належний рівень обґрунтованості отриманих висновків. Методологія дослідження відповідає його предмету, меті та поставленим завданням.

Висновки дисертаційного дослідження, результати проведеного аналізу та висловлені дисертантом пропозиції загалом характеризуються належним рівнем теоретичної обґрунтованості, відображають авторське бачення розвитку нормативно-правового й інституційного механізму забезпечення найкращих інтересів дитини в умовах воєнного стану. Запропоновані рекомендації мають комплексний характер і можуть бути використані у правотворчій діяльності, державному управлінні та правозастосовній практиці.

Дисертація складається з трьох розділів, об'єднаних у вісім підрозділів, висновків до них, загальних висновків, списку використаних джерел і додатків.

Перший розділ дисертації «Теоретико-правова характеристика забезпечення найкращих інтересів дитини в умовах воєнного стану» становить належне теоретико-методологічне підґрунтя всього дослідження та характеризується достатнім рівнем наукової аргументованості. Автором комплексно досліджено становлення і розвиток концепції найкращих інтересів дитини як фундаментального принципу сучасного міжнародного та національного права, здійснено системний аналіз існуючих доктринальних підходів до розуміння її змісту та правової природи, а також визначено методологічні засади дослідження забезпечення найкращих інтересів дитини в умовах воєнного стану.

Позитивної оцінки заслуговує те, що дисертантом не лише узагальнено існуючі наукові підходи до розуміння досліджуваної проблематики, а й сформульовано авторське визначення поняття «найкращі інтереси дитини», відповідно до якого вони розглядаються як матеріальні та нематеріальні блага, спрямовані на першочергове задоволення потреб дитини у фізичному, психологічному, моральному та духовному розвитку. Такий підхід дозволив авторові розкрити зміст цієї правової категорії крізь призму забезпечення благополуччя дитини та визначення її пріоритетних потреб в умовах воєнного стану.

Водночас дисертантом обґрунтовано авторське бачення принципу найкращих інтересів дитини як міжгалузевого правового принципу, що ґрунтується на системі правових ідей і стандартів, передбачає пріоритетність дитини як особливого та вразливого учасника суспільних відносин і виступає універсальним критерієм прийняття рішень органами державної влади, судами та іншими суб'єктами, діяльність яких пов'язана із забезпеченням прав дітей.

Наукову новизну першого розділу підсилює запропонований авторський підхід до структурування змісту принципу найкращих інтересів дитини шляхом виокремлення його основних компонентів, а також обґрунтування трансформації змісту цього принципу в умовах воєнного стану, коли пріоритетного значення набувають безпека, збереження сімейного середовища,

доступ до освіти, охорони здоров'я та психологічної підтримки дитини. Заслуговує підтримки висновок автора про те, що принцип найкращих інтересів дитини в сучасних умовах має розглядатися не лише як міжнародний стандарт захисту прав дитини, а й як універсальний міжгалузевий правовий принцип, який визначає зміст правотворчої, правозастосовної та державної політики у сфері охорони дитинства.

Другий розділ дисертації *«Особливості реалізації найкращих інтересів дитини в умовах воєнного стану»* присвячено комплексному дослідженню нормативно-правових та організаційно-правових засад забезпечення найкращих інтересів дитини в умовах воєнного стану. Автором здійснено ґрунтовний аналіз чинного національного законодавства, міжнародно-правових стандартів і практики їх застосування, що дозволило виявити особливості реалізації принципу найкращих інтересів дитини в умовах збройної агресії.

Дисертантом акцентовано увагу на дослідженні системи гарантій забезпечення найкращих інтересів дитини, встановлено її сильні сторони та існуючі прогалини, зумовлені новими безпековими викликами. Водночас автором доведено необхідність удосконалення механізмів захисту дітей шляхом забезпечення безпечних умов проживання і навчання, розвитку системи медичної та психологічної підтримки, посилення сімейних форм виховання та недопущення необґрунтованого розлучення дітей із батьками.

Важливим науковим результатом другого розділу є дослідження співвідношення найкращих інтересів дитини та батьківських прав в умовах воєнного стану. Автор переконливо обґрунтовує, що визначальним критерієм прийняття будь-яких рішень має залишатися забезпечення безпеки, благополуччя та гармонійного розвитку дитини. Заслуговує підтримки також проведений порівняльно-правовий аналіз міжнародного досвіду, який дозволив сформулювати висновки щодо можливостей імплементації найбільш ефективних зарубіжних підходів у правову систему України.

У третьому розділі дисертації *«Удосконалення забезпечення найкращих інтересів дитини в умовах воєнного стану та поствоєнного відновлення*

України» автором узагальнено результати проведеного дослідження та сформульовано науково обґрунтовані пропозиції, спрямовані на вдосконалення нормативно-правового та інституційного забезпечення найкращих інтересів дитини в умовах воєнного стану та поствоєнного відновлення України. На підставі комплексного аналізу чинного законодавства, міжнародних стандартів і практики їх застосування визначено перспективні напрями модернізації правового механізму захисту дітей.

Позитивної оцінки заслуговує те, що дисертантом обґрунтовано необхідність формування цілісної державної стратегії забезпечення найкращих інтересів дитини, визначено її концептуальні засади, а також запропоновано комплекс нормативних і організаційних заходів щодо підвищення ефективності державної політики у сфері захисту дитинства. Автором акцентовано увагу на необхідності розвитку міжвідомчої взаємодії, цифровізації процесів обліку дітей, які постраждали внаслідок війни, удосконалення механізмів їх соціальної, психологічної та правової реінтеграції.

Важливим результатом дослідження є розроблення пропозицій щодо гармонізації національного законодавства із міжнародними стандартами захисту прав дитини. Запропоновані автором рекомендації мають комплексний характер, характеризуються належним рівнем наукової аргументованості та можуть бути використані у правотворчій діяльності, практиці органів державної влади та подальших наукових дослідженнях.

Особливу увагу привертає те, що автор не обмежився узагальненням чинних наукових підходів, а запропонував власне концептуальне бачення механізму забезпечення найкращих інтересів дитини в умовах воєнного стану. Наукова новизна роботи полягає не лише у формулюванні окремих пропозицій щодо вдосконалення законодавства, а й у створенні цілісної теоретико-правової моделі забезпечення найкращих інтересів дитини в умовах збройної агресії, яка має самостійне значення для подальшого розвитку науки права.

Дисертаційне дослідження завершується висновками, які відображають основний зміст роботи, конкретизують результати проведеного дослідження

Відповідно до визначених завдань. Авторські висновки ґрунтуються на комплексному аналізі міжнародно-правових актів, національного законодавства, наукової літератури, практики діяльності державних органів та міжнародних інституцій, що забезпечує належний рівень їх достовірності й переконливості.

Зміст дисертаційної роботи, логіка викладу матеріалу, обґрунтованість сформульованих висновків і отриманих результатів свідчать про належний рівень оволодіння здобувачем методологією наукової діяльності, сучасними методами наукового пізнання та вмінням самостійно розв'язувати складні наукові завдання у сфері права. Автором сформульовано власну аргументовану позицію щодо ключових аспектів досліджуваної проблеми, успішно досягнуто поставленої мети та вирішено визначені дослідницькі завдання.

Практична значущість дисертаційного дослідження не викликає сумнівів і підтверджується змістом сформульованих автором пропозицій та рекомендацій. Практична цінність дисертації полягає у високому рівні придатності сформульованих рекомендацій до використання у нормотворчій діяльності, правозастосовній практиці, діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування, а також у навчальному процесі під час викладання юридичних дисциплін.

Результати дослідження мають прикладний характер і можуть бути використані у нормотворчій діяльності під час удосконалення законодавства України у сфері захисту прав дитини, розроблення стратегічних документів державної політики щодо забезпечення найкращих інтересів дитини в умовах воєнного стану та поствоєнного відновлення, а також у діяльності органів державної влади й органів місцевого самоврядування, до компетенції яких належать питання охорони дитинства.

Практичну цінність становлять запропоновані автором концептуальні засади комплексного механізму забезпечення найкращих інтересів дитини, рекомендації щодо створення спеціалізованого міжвідомчого органу моніторингу потреб дітей, а також пропозиції стосовно формування загальнодержавної стратегії забезпечення найкращих інтересів дитини. Важливо, що окремі результати дослідження вже впроваджено у діяльність

державних органів та освітній процес, що додатково підтверджує їх практичну затребуваність.

Анотація дисертації за своїм змістом повною мірою відповідає основним положенням дисертаційної роботи, коректно відображає її мету, завдання, об'єкт, предмет дослідження, методологічні засади, наукову новизну, теоретичне та практичне значення одержаних результатів. Зміст анотації є узгодженим із текстом дисертації, адекватно репрезентує основні наукові положення, висновки та авторські пропозиції. Обсяг, структура та оформлення анотації відповідають вимогам, установленим до дисертацій на здобуття ступеня доктора філософії.

Повнота викладу наукових положень дисертації в опублікованих працях. Основні наукові результати дослідження висвітлені у 3 статтях у наукових виданнях, включених до переліку наукових фахових видань України, які виконані дисертантом самостійно та розкривають основний зміст дисертації. Апробація матеріалів дисертації здійснена під час участі у 2-х науково-практичних конференціях.

Дисертація характеризується логічною структурою, чіткою послідовністю викладу матеріалу, належним рівнем юридичної аргументації та коректним використанням спеціальної правничої термінології.

Аналіз тексту дисертації свідчить про дотримання автором вимог академічної доброчесності. Посилання на джерела інформації у разі використання ідей, розробок, тверджень, відомостей автором здійснено. Сформовані у дисертації положення та висновки обґрунтовані автором на основі власних досліджень, наукова й практична цінність дисертації доведена.

Проведене дослідження свідчить про здатність здобувача самостійно вирішувати актуальні наукові проблеми, формулювати нові теоретичні положення та розробляти практично орієнтовані рекомендації щодо вдосконалення правового регулювання. Отримані результати є цілісними, взаємопов'язаними та становлять завершене наукове дослідження, яке робить вагомий внесок у розвиток науки адміністративного права та права соціального захисту дітей в умовах воєнного стану.

Дискусійні положення і зауваження до дисертації. Безумовно позитивно оцінюючи дисертацію Тодуа Шоти Ревазовича, доцільним зупинитися на ряді її дискусійних положень.

1. Автор пропонує визначати найкращі інтереси дитини через категорію матеріальних і нематеріальних благ, необхідних для забезпечення її розвитку та благополуччя. Такий підхід видається науково цікавим і має практичне значення, однак він певною мірою відходить від традиційних доктринальних підходів, відповідно до яких інтерес розглядається як потреба або спрямованість особи на отримання відповідного блага. У зв'язку з цим доцільним видавалося б більш детально обґрунтувати причини такого переосмислення категорії «інтерес» саме стосовно дитини як особливого суб'єкта права.

2. У дисертації запропоновано розмежування реалізації принципу найкращих інтересів дитини у звичайних та надзвичайних умовах. Разом із тим дискусійною видається теза автора про можливість обмеження принципу першочерговості забезпечення найкращих інтересів дитини у випадках конфлікту з потребами національної безпеки (с.156). Такий підхід порушує важливу теоретико-правову проблему співвідношення принципу найкращих інтересів дитини із принципом пропорційності та іншими конституційними цінностями. У зв'язку з цим видавалося б доцільним більш детально обґрунтувати критерії, за яких відступ від пріоритетності найкращих інтересів дитини може визнаватися правомірним і таким, що відповідає міжнародним стандартам захисту прав людини.

3. У дисертації сформульовано низку авторських пропозицій щодо вдосконалення законодавства та інституційного механізму забезпечення найкращих інтересів дитини в умовах воєнного стану. Водночас окремі з них мають концептуальний характер і могли б бути додатково конкретизовані шляхом визначення послідовності їх реалізації, можливих організаційно-правових механізмів їх упровадження, визначення основних суб'єктів реалізації та етапності практичного впровадження. Така деталізація могла б сприяти

більш повній оцінці практичної реалізованості окремих запропонованих новацій.

4. Дисертація має виразний теоретичний характер. Водночас окремі положення могли б бути підсилені аналізом сучасної судової практики.

5. Запропоновані автором зміни до законодавства є достатньо обґрунтованими. Разом із тим окремі пропозиції могли б бути подані у вигляді узагальненої порівняльної таблиці або окремого додатка, що полегшило б їх практичне використання у нормопроєктній діяльності.

Проте, висловлені зауваження мають рекомендаційний характер, не впливають на загальну позитивну оцінку роботи та можуть бути предметом подальших наукових досліджень автора.

Загалом дисертація Тодуа Шота Рєвазовича є завершеним самостійним науковим дослідженням, виконаним на високому методологічному рівні. За актуальністю, ступенем новизни, обґрунтованістю, науковою та практичною цінністю здобутих результатів дисертація Тодуа Шоти Рєвазовича на тему: «Забезпечення найкращих інтересів дитини в умовах воєнного стану в Україні» відповідає спеціальності 081 «Право» та вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у вищих навчальних закладах (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261, Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року

№ 44, Вимогам до оформлення дисертації, затвердженим наказом Міністерства освіти і науки України від 12.01.2017 № 40, що висуваються до дисертації на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право», а її автор – Тодуа Шота Рєвазович – заслуговує на присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право».

Офіційний опонент:

Професор кафедри публічно-правових дисциплін
Вінницького державного педагогічного
університету імені Михайла Коцюбинського
доктор юридичних наук, доцент

Наталя ОПОЛЬСЬКА

